

ΝΕΟΛΟΓΟΥ ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ Σ. Ι. ΒΟΥΤΥΡΑΣ.

ΑΡΙΘΜΟΣ 47.

ΤΟΜΟΣ Β'.

19 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1893.

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΠΤΩΧΕΙΑ.

κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας.*

Μαρτυρεῖ δέ μου τὸν λόγον αὐτὴ ἡ ἐν Φαναρίῳ Πατριαρχικὴ Ἀκαδημία, ἥς ὁ σχολάρχης ὁ σοφὸς Θεόφιλος ὁ Κορυδαλλεύς, ἐπὶ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως, αὐτοῦ διατάξαντος οὕτως, ἐκαρποῦτο τὰ εἰσοδήματα μίᾳς τῶν ἐν Κοντοκαλίῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκκλησιῶν, ἥς ἱερατικῶς, ὡς κοινῶς λέγομεν, προϊστάμενος ἦν ὁ ἐπ' ἀρετῇ καὶ παιδείᾳ πεφημισμένος Εὐγένιος Γιαννούλης ὁ Αἰτωλὸς¹. Ἐὰν εἴπῃ τις ὅτι τὸ τῆς ἐκκλησίας ταύτης εἰσόδημα ἦν ἀρκοῦν πρὸς ἄνετον τοῦ Κορυδαλλέως συντήρησιν, ἢ καὶ πρὸς πλουτισμὸν αὐτοῦ, δέον ὑπ' ὅψιν ἵνα λάβῃ ὅτι μετὰ μίαν ἐξηκονταετίαν ὠρίσθη σαφὴς τις διάταξις περὶ τῶν τοῖς διδασκάλοις ἀπονεμομένων χρηματικῶν ἀμοιβῶν, καὶ συμπέρασμα τι συγγενὲς πείθῃ ὅτι καὶ τότε καὶ κατόπιν ἦσαν αἱ μισθοδοσίαι λιτόταται. Κατὰ τὸ 1691, διγίλλιον πατριαρχικὸν τὰ κατὰ τὴν Πατριαρχικὴν Ἀκαδημίαν καθορίζον προορίζει πρὸς συντήρησιν τῶν δύο διδασκάλων αὐτῆς τριακόσια πεντήκοντα γρόσια λαμβανόμενα, διακόσια ἑξοκτὸν μὲν ἀπὸ τοῦ ἐμβατοικίου τῆς ἐν Ἐξῷ κωνίῳ ἐκκλησίας, ὀγδοήκοντα δὲ ἀπὸ τοῦ τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Νικολάου ἐν Ὑψωμαθείοις. Ἐκ τοῦ διγίλλιον μαρθάνομεν ἐπίσης ὅτι ὁ μὲν ἀρχιδιδάσκαλος, ὁ τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ φιλοσοφικῶν μαθημάτων, ἐλάμβανε μισθὸν ἐτήσιον ἐκ γροσίων διακοσίων, ὁ δὲ τῶν ἐγκυκλίων παιδευμάτων ἐκ γροσίων ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα¹. Λάβετε νῦν ὑπ' ὅψιν, ἀγαπητοί, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκεῖ-

νους τὸ φλωρίον ἐτιμᾶτο δύο καὶ ἡμίσεως γροσίων¹, ὅπως μάθῃτε ὅτι ὁ μὲν ἀρχιδιδάσκαλος ἐλάμβανε μισθὸν ἐτήσιον ὀγδοήκοντα φλωρία, ἥτοι κατὰ τὴν τρέχουσαν νῦν ἀξίαν 4480 γρόσια ἀργυρᾶ, ὁ δὲ βοηθὸς αὐτοῦ ἐξήκοντα φλωρία μόνον κατ' ἔτος, ἥτοι γρόσια σημερινὰ τρεῖς χιλιάδες τριακόσια ἐξήκοντα· ὁμῶς γὰρ δὴ μνησίων ἐκ 373 γροσίων ὁ πρῶτος, ἐκ 280 δὲ ὁ δεύτερος. Σημειώσατε, κύριοί μου, τοὺς ἀριθμοὺς τούτους, ὅπως συνομολογήσῃτε μοι πάντες ὅτι ἐπὶ ἔτη μακρὰ καὶ μακροὺς αἰῶνας ὑπερτάτην αὐταπαρνυσίαν ἐπεδείξαντο πάντες οἰδιδάσκαλοι τοῦ γένους, ὧν τὴν μνήμην ἔχομεν καθήκον ἵνα γεραίρωμεν οἷα μνήμην ἁγίων ἀνδρῶν. Ἐκ προγενεστέρου διγίλλιον (τοῦ 1661) περὶ τῆς Π. Ἀκαδημίας οὐδὲν ἀπολύτως περὶ πόρων πορίζομεθα. Βεβαίως εἶχον καὶ τινες ἐτέρας πρὸςόδους, ἀλλ' ἦσαν αὐταὶ τοσοῦτον ἀσήμαντοι, ὥστε πραγματικῶς ὁ σεβασμὸς πρὸς τὸ ἔργον καὶ τὴν ἀποστολὴν ἐκείνων τῶν ἀνδρῶν ἐπιβάλλεται πᾶσι τοῖς γινώσκουσι διὰ τίνων δυσχερειῶν διήρχοντο τὸν βίον, διδάσκοντες, ἐμπνέοντες ζωὴν, ἐμψύδοντες πνεῦμα σοφίας, πνεῦμα συνέσεως εἰς γενεὰς οὐχὶ μὲν πεπηγυίας τῷ ψύχει τῆς πρὸς τὰ καλὰ διαθέσεως, ὡς ἔγραψεν ὁ Κορυδαλλεύς πρὸς τὸν μακάριον ἱερομάρτυρα Κυρίλλον Λούκαριν², ἀλλὰ, τοῦτ' αὐτὸ τὸ ψαλμικόν, διελθούσας διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος ὅπως ἐξαχθῶσιν εἰς ἀναψυχὴν. Ἀνάγκη ἵνα συμπληρωθῶσιν αἱ πληροφορίαι αὐταὶ περὶ τῶν εἰσοδημάτων τῶν κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας σχολείων καὶ περὶ τῶν μισθῶν τῶν χορηγουμένων τοῖς διδασκάλοις, ὅπως μηδαμῶς ἐκταθῶμεν εἰς ἐξέτασιν τῶν λόγων τῆς πενίας, τῆς παρομαρτούσης τῷ διδασκαλικῷ ἐπαγγέλματι. Ὅταν πεισθῶμεν ὅτι τὰ τῶν ἡμετέρων ἐκπαιδευτηρίων εἰσοδήματα μέχρι τῶν πρῶ-

*) Ἴδε ἀριθ. 46, σελ. 901—904.

1) Ἀναστασίου Γορδίου, βίος Εὐγενίου Ἰωαννουλίου, ἐν Μεσαιων. Βιβλιοθήκῃ Κ. Σάβα, τόμ. Γ', σ. 434.

1) Βλ. τὰ ἐμὰ Χρονικά τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας· σελ. 120 καὶ 122.

2) Σκ. Βυζαντίου Κωνσταντινουπόλεως τόμ. Γ', σελ. 251.

3) Τύποι ἐπιστολῶν, Θεοφίλου τοῦ Κορυδαλλέως· ἐκδ. Βενετίας, 1786, σελ. 91.

των ἐτῶν τῆς ἡμετέρας ἐκατονταετηρίδος ταύτης ἦσαν ὀλίγιστα καὶ λιτότατα, συνεπῶς δὲ καὶ αἱ χορηγοῦμεναι τοῖς διδασκάλοις ἀμοιβαί, περιττὸν ἐξετάζειν διατὶ ἦσαν οἱ τότε διδάσκαλοι πτωχοί. Πολλοὶ τῶν τότε λογίων καὶ διδασκάλων τοῦ γένους ἠγνόουν τὴν λατινικὴν, οὐδ' ἠδύναντο ἵνα μάθωσι τὸ τοῦ Σαλλουστίου, κἂν τε τὴν ἀνάγκην ἐποιοῦντο φιλοτιμίαν, ὅτι *avaritia pecuniae studium habet, quam nemo sapiens concupivit*. Πιθανῶς ἡγάπων, εἰ καὶ οὐκ ἐλάτρευον τὸ χρῆμα, ἀλλ' οὐδεὶς αὐτῶν εἶχε τὴν *avaritiam*, ἢν τῷ σοφῷ ξένον ἐκήρυττεν ὁ λατίνος ἱστορικός· πῶς ὅμως ἀνταπεκρίνοντο πρὸς τὰς τότε κοινωνικὰς ἀνάγκας;

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἴσως καὶ ἀπὸ τοῦ ΙΣΤ', ὅτε σχολεῖα παρ' ἡμῖν ὑπῆρχον ὀλίγιστα, τῷ διδασκάλῳ κατ' ἔτος ἦσαν τεταγμένοι μικραὶ τινες ἀπολαυαί, ὧν τὸ σύνολον εἰς ἐλάχιστον ἀριθμὸν βεβαίως ἀνῆρχετο, προσδοκῆς ἀνάξιον· καὶ αἱ συνήθειαι μὲν ἐκεῖναι, καθ' ἃς ἐδίδοντο μικρά τινα δῶρα, ἀναφέρονται εἰς τοὺς διδασκάλους τῶν κοινῶν, ὡς ἐλέγοντο, σχολείων, «τῶν ἱερῶν γραμμῶν» οἵτινες ὠνομάσθησαν βραδύτερον παιδαγωγοί, διατηρήσαντες τὴν τοιαύτην ὀνομασίαν μέχρι πρὸς πεντηκονταετίας, ὡς αὐταὶ αἱ μνήμερες ἡμῶν μινυήσκονται μαρτυροῦναι. Κατὰ τὰς συνηθείας ταύτας, ἃς ἀναφέρει ἐγγράφον τι τοῦ 1729, ὁ μαθητὴς ἀρχόμενος διδάσκεισθαι εἶδιδε τῷ διδασκάλῳ «ἄσπρα ἢ μανδύλια, ἢ ἄλλο τι δῶρον», καθὼς καὶ ὅτε μετέβαινεν ἀπὸ τῆς διδασκαλίας τῶν Πινυκιδίων εἰς τὴν Ὀκτώνηχον, ἀπὸ ταύτης εἰς τὸ Ψαλτήριον, ἀπὸ τούτου δ' εἰς ἕτερον μᾶθημα. Ὁ διδάσκαλος ἐλάμβανε καὶ τὰ λεγόμενα «δευτεριάτικα», ἄσπρα δύο ἢ τρία, ἅτινα καὶ πεντηκοντάκις ἂν δεχθῶμεν διδόμενα κατ' ἔτος, ἀποτελοῦσιν ἑκατὸν πενήκοντα ἢ διακόσια ἄσπρα, ἥτοι φιορίνια ἔξ ἃψ' ἐκάστου μαθητοῦ λαμβανόμενα· δεδούσθω ὅτι εἶχεν ἕκαστος τῶν τοιούτων παιδαγωγῶν εἰκοδὶ μαθητὰς, ὅτι πάντες ἐχορήγουν τὰ ἔξ φιορίνια, καὶ ὅτι τὸ σύνολον τῶν διδασκῶν ἀνῆρχετο εἰς 120 φιορίνια, ἢ 300 φράγκα. Καὶ διὰ τοσοῦτου ὄγκου πάλιν οὐδαμῶς πλουτίζομεν τὸν διδασκάλον. Δεόν δὲ ἵνα βασισθῶμεν ἐπὶ ὑποθέσεων, διότι ἄλλως οὐδέποτε θέλομεν ἐκτιμῆσαι τὴν μεγάλαν ἀποστολὴν τῶν διδασκάλων ἐκεῖνων τῶν χρόνων. Οὔτε τὸς κἂν ἐλάμβανον! Καὶ ἐν τούτοις τῷ 1729 τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως διέταξε τὴν παῦσιν καὶ τῆς συνηθείας ταύτης, ἀπαγορευθέντων καὶ τῶν δώρων καὶ τῶν κατὰ δευτέραν διδομένων διδάκτρων, ἠνέχθη δὲ τὴν προσφορὰν οἰνῶν, ὀπωρῶν καὶ ἄλλων «ἐκ τῶν προχείρων καὶ ἀνευ ἀγορᾶς εὐρισκομένων» παρὰ τοῖς γονεῦσι τῶν διδασκόμενων. Λυπηρὸν ὅμως εἰπεῖν ὅτι μηδεμίαν οἱ οὕτως ὀρθοτεοῦντες ἔλαβον φροντίδα βελτιώσεως τῆς ὑλικῆς τῶν διδασκάλων θέσεως.

Σχολείων τινῶν εἰσοδήματα τὸ πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως ἐπορίζετο μετὰ δυσκολίας ἐκ διαφόρων πηγῶν, ὡς ἀναμανθάνομεν ἀπὸ σιγίλλου τοῦ πατριάρχου Καλλινίκου Ε' τοῦ ἀπὸ Νικαίας διατάττοντος τὰ κατὰ τὴν ἐν Σταυροδρομίῳ κεντρικὴν τῆς ὁμογενοῦς ὀρθοδόξου κοινότητος σχολῆν.

Ἐν διαφόροις διατριβαῖς μου πολλὰκις λόγον ποιούμενος περὶ σχολείων καὶ πολλὰς τοῖς φιλόδοξοις

παρεχόμενος πληροφορίας ζητῶ συγγνώμην ὅτι τὸν νυνὶ λόγον ἀποτελέσω βραχύτατον. Ἀρκεῖ ὑμῖν ἡ παράθεσις ἀριθμῶν, ὅπως παισθήτε ὅχι ὅτι λίαν ἐλλεινοί, ἀσήμενοι, οὐτιδανοὶ τοῖς διδασκάλοις ἐχορηγοῦντο μισθοί, ἀλλ' ὅτι σχεδὸν οὐδεμίαν ἐλάμβανον οἱ δυνατοὶ τῆς ἡμέρας πρόνοιαν περὶ βελτιώσεως αὐτῶν, περὶ θεραπείας τῆς ὑλικῆς τῶν διδασκάλων τῶν χωρίων καὶ κωμολόγεων δυσπραγίας. Ἐπειδὴ δὲ ἀρχαιότερον τοῦ 1661 σιγίλλιον ἀγνοῶ εἰ καὶ τοῦτο σιωπῇ τέλεον περὶ πόρων, πᾶσαι δ' αἱ περὶ τῆς οἰκονομικῆς τοῦ Οἴκουμ. Πατριαρχείου καταστάσεως ἔρευναι μου τροχωροῦσι μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἀπ' αὐτῶν ἀρχομαι· Τῷ 1724 ἠνέχθη τῇ νήσῳ Σκοπέλῳ σχολὴ τῶν ἐλληνικῶν καὶ τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων εἶχε κεφάλαιον 1000 γροσίων, ἔσοδα 150, σχεδὸν ἑξακόσια φράγκα, πρὸς συντήρησιν δύο διδασκάλων. Μικρῷ μετὰ ταῦτα ἡ σχολὴ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Γρικάλων εἶχε κεφάλαιον ἐκ 500 γροσίων, ἔσοδα δὲ τὸν τόκον αὐτῶν, 50 κατ' ἔτος, ἥτοι φράγκα διακόσια πρὸς μεθοδοσίαν τοῦ διδασκάλου, ὑποχρεοῦμένου ἵνα μὴ λαμβάνῃ καὶ «δευτεριάτικα», μὴτε δῶρα ἢ μανδύλια. Τῷ 1744 ἡ σχολὴ τῆς Μιτυλήνης εἶχεν ἔσοδα 300 γροσία, ἐκ δὲ τούτων ἔπρεπε ἵνα λαμβάνῃ μισθὸν ὁ διδάσκαλος, ἵνα διατηρῶνται δὲ ὅκτῳ ἐπιμελεῖς καὶ ἄποροι μαθηταὶ αὐτῆς ἀνά τρεῖς παραβάδες ἕκαστος καθ' ἡμέραν λαμβάνοντες, ἅρα τῷ διδασκάλῳ λείπονται ὡς ἐτήσιον ἑκατὼν γροσία πιθανῶς ἑκατὸν εἰκοσιν, ἥτοι μόλις πετρακόσια πενήκοντα φράγκα· σημειωμένον δ' ὅτι ἐπιγράψω ἐκάστῳ μαθητῇ πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ οὐχὶ χιλίους ἐννεήκοντα πέντε παραβάδες, ἀλλὰ μόνον ἐννεακοσίους διὰ τριακοσίας ἡμέρας κατ' ἔτος· ἄλλως ἦθελε μείνει τῷ διδασκάλῳ ποσὸν γροσίων 81 ὡς ἐτήσιος μισθός. Τῷ 1763 ἡ σχολὴ τῆς Μονεμβασίας εἶχε κεφάλαιον 2500 γροσίων, ἔσοδα τὸν τόκον τούτου γροσία 250, μισθὸν χορηγοῦσα τῷ διδασκάλῳ 150, δηλαδὴ μὴτε ἑξακόσια φράγκα. Κατ' ἐκεῖνο πὸ ἔτος ὁ διδάσκαλος τῆς ἐν Ἐξω-κιονίῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως σχολῆς μετὰ τοῦ βοηθοῦ αὐτοῦ ἐλάμβανον κατ' ἔτος 250 γροσία, μόλις ἐννεακόσια φράγκα. Συγχρόνως ἡ ἐν Μιστρῇ τῆς Πελοποννήσου σχολὴ εἶχε κεφάλαιον ἐκ 2000 γροσίων, ἔσοδα δὲ 200, ὧν τὰ τρία τέταρτα δηλ. 133 γροσία, φράγκα πεντακόσια, ὠρίζοντο πρὸς συντήρησιν ἱεροκήρυκος ὄντος ἁμὰ καὶ διδασκάλου. Τῷ 1768 ὁ διδάσκαλος τῆς σχολῆς Ἐδινρὲ-καπίου εἶχεν ἐτήσιον μισθὸν 100 γροσία, σχεδὸν τριακόσια πενήκοντα φράγκα. Πρὸς τι δ' ὅμως ἐξερχόμεθα ἐκ τοῦ κέντρου τῆς ὀρθοδοξίας; Πλησιάζομεν τῇ πατριαρχικῇ Ἀκαδημίᾳ, ὑπὲρ ἣν ἴστατο προστάτης τὸ Πατριαρχεῖον. Τῷ 1759, ὅτε τρεῖς συνεδίδασκον Εὐγενίῳ τῷ Βουλγάρῳ κομμοῦντι τὴν ἔδραν ἀρχιδιδασκάλου, εἶχεν αὕτη κεφάλαιον ἐλάχιστον, οὗ ὁ τόκος μῆνε εἰς δύο χιλιάδας φράγκων ἐξικνούμενος ἔδει ἵνα χορηγῆται τέσσαρσιν ὡς μισθός· ἥτοι τῷ Εὐγενίῳ, τῷ Δωροθέῳ Λεσβίῳ, τῷ Ἀνανίᾳ Ἀντιπαρίῳ καὶ τῷ Νικολᾷ Κριτίῳ, οἵτινες καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ἐσιτίζοντο παρὰ τῷ πατριάρχῃ γλίσχρως ἠμείνοντο κἂν τε δεχθῶμεν οὐχὶ τέσσαρας, ἀλλὰ τρεῖς τοὺς τότε διδασκάλους.

Κατὰ τὸ 1780 ὁ διδάσκαλος τῆς σχολῆς Ἐγρίκατι ἐλάμβανε μηνιαῖον μισθὸν γροσίων 10, μῆτε τριῶν-

τα δηλαδὴ φράγκων· εἶχε δ' ἡ συνοικία καὶ τινα διδασκάλισσαν, εἶδος νηπιαγωγοῦ ἴσως, τίς οἶδε διὰ τίνος εὐτελοῦς μισθοῦ ἀμειβομένην. Κατὰ τὸ ἔτος 1771, ἐν διαστήματι δέκα καὶ τριῶν μηνῶν, ὁ διδάσκαλος « τῶν κοινῶν γραμμάτων » τῆς σχολῆς τοῦ Μεγάλου Πνεύματος Ἀμβρόσιος ἱερομόναχος ἔλαβεν 86 γρόσια καὶ 80 ἄσπρα, ἥτοι 6 γρόσια καὶ 80 ἄσπρα κατὰ μῆνα! σχεδὸν εἴκοσι φράγκα τῆς σήμερον. Ἡ σχολὴ τῆς κοινότητος ταύτης ἐδίδε κατὰ τὰ ἔτη 1799—1800 μισθὸν ἐτάδιον διδασκάλου καὶ ὑποδιδασκάλου 779 γρόσια καὶ 18 ἄσπρα, δηλαδὴ κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰ τῆς σήμερον μόλις 1200 φράγκα! καὶ ἴσως ἦσαν οἱ διδάσκαλοι τρεῖς· διότι τῷ 1801—1802 εἰς δέκα τρεῖς μῆνας ὁ διδάσκαλος τῆς δημοτικῆς σχολῆς ἔλαβε μισθὸν ἐν ὅλῳ 193 γρόσια, τῆς δὲ τῶν ἐλλληνικῶν ὁ πρῶτος διδάσκαλος καὶ ὁ δεῦτερος ὁμοῦ 1614. Τῷ 1818 ὁ τῶν ἐλλληνικῶν εἶχε μισθὸν 100 γρόσια, δηλαδὴ μόλις ἰσαριθμῶν φράγκων· ὁ βοηθὸς αὐτοῦ 25· ὁ τῆς δημοτικῆς σχολῆς 40. Ἐν τούτοις ἡ συνοικία Εὐλοπόρτης ἐχορήγει συγχρόνως τῷ μὲν τῶν κοινῶν γραμμάτων, ὄντι καὶ ἱερεῖ τοῦ ναοῦ, 15 γρόσια μηνιαῖον μισθόν, εἰς δὲ τὴν « δασκάλισσαν Ἐλέγκω » 5! γρόσια. Τοῦ πολλοῦ Νικολάου Λογιάδου διευθύνοντος τὴν ξηροκρήνειον Ἀκαδημίαν ὁ μηνιαίος μισθὸς ἦν 250 γρόσια, τοῦ δὲ διαπρεποῦς ἐπ' ἀρετῇ καὶ παιδείᾳ Σαμουὴλ πρῶτον Μεσημβρίας τοῦ Κυπρίου μόλις 300, καὶ τοῦτο μικρὸν πρὸ τοῦ 1850. Τὸν μισθὸν ἡ ἀθλιότης ἦν γενικῇ. Τῷ 1814—1817 ἐν διαστήματι τριετίας ἡ σχολὴ τῆς συνοικίας Ἐδιρνεκάπι ἐχορήγησε τῷ μὲν διδασκάλῳ τῶν ἐλλληνικῶν γρόσια 1828 (κατὰ μῆνα 50 γρόσια=φράγκα καὶ 31 παρῶδες) τῷ δὲ τῶν κοινῶν 1036 (μῆτε 29 γρόσια!) Καὶ ὅμως τῷ 1850 ὅτε αἱ εἰσπράξεις ἀνῆλθον εἰς 24000 γροσίων περίπου, ὁ μὲν διδάσκαλος τῶν ἐλλληνικῶν ἔλαβεν εἰς δέκα τρεῖς μῆνας 4550 γρόσια, ὁ δὲ τῶν κοινῶν 3110. Περιέργως δὲ καὶ ἐπίσημα πατριαρχικὰ γράμματα δικαιο-λογοῦσι τὴν τῶν μισθῶν γλιστρότητα, ἐνῶ περὶ διδασκάλων μουσικῆς σχολῆς ἐφαίνοντο αἱ διατάξεις γενναϊότεραι πῶς, ὥς δεικνύουσι τὰ ἐπὶ τούτῳ πατριαρχικὰ καὶ συνοδικὰ γράμματα.

Καὶ ἡ κατόπιν ἐξέτασις τῆς ὑποθέσεως ταύτης, ἡ μακροτέρα πολλῶν ἀριθμῶν παράταξις εἰς τὸ αὐτὸ πάλιν ἠθέλει ὀδηγεῖν ἡμᾶς συμπέρασμα. Παραλείπω τὸ μισθολόγιον ἀνωτέρων διδασκάλων, ἱεροκρη-κῶν, ἱεροψαλτῶν. Κατ' ἀρχὰς ἔτι τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος, ἐν ἀναλογία πρὸς τὰς σημερινὰς ἀντιμισθίας, ὁ μισθὸς τοῦ διδασκάλου « τῶν κοινῶν γραμμάτων » μόλις ἀνέρχεται εἰς διακόσια πεντήκοντα γρόσια τῆς σήμερον. Ἐξαίρεσιν ἀπετέλεσεν ὁ μισθός, ὃν Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις ἐλάμβανε περὶ τὰ μέσα τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ἐν Ἀγίῳ Ὁρει, δηλαδὴ χιλίων γροσίων, διδασκὼν ἐν τῇ Ἀθωνιάδι Ἀκαδημίᾳ τὰ μαθηματικά, τὰ φιλοσοφικά καὶ τὴν θεολογίαν, καὶ τολμήσας ἵνα εἰσαγάγῃ καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς λατινικῆς. Οἱ δημοδιδάσκαλοι μόλις ἔζων ἔχοντες παραδείγματα μακαρίων πράγματι διδασκάλων, ἀναλαβόντων διδασκαλίαν παιδιμάτων δωρεάν! Μνηστὴν λοιπὸν ἀμοιβὴν λαμβάνοντες πῶς ἠδύναντο ἵνα σχηματίσωσι περιουσίαν, ἵνα παρασκευάσωσιν ἑκάστος εἰς ἑαυτὸν μέλλον ὄχι εὐδαίμον, ἀλλ' ὁ-

πῶςδὴποτε ἐπιτρέπον τὴν κατὰ τὸ γῆρας ἀνάπαυσιν ἀπὸ μακροῦ καμῆτου; Τοῖς διδασκάλοις τῆς πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας τὸ Πατριαρχεῖον ἐπηγγέλλετο προδιδασμοὺς εἴπερ ἦσαν ἐν τῷ ἱερῷ κλήρῳ καταταγμένοι, τοὺς δὲ λαϊκοὺς προσελάμβανον ὡς ἰδίους διδασκάλους ἢ γραμματεῖς ἐνίοτε καὶ ἀντιπροσώπους αὐτῶν οἱ τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαβίας ἡγεμόνες· ἀλλ' ἐλέγοντο καὶ ἦσαν οὗτοι σχολῆς μεγάλης διδάσκαλοι, καὶ μεγάλας σχετικῶς ἀπεδίδοντο τούτοις αἱ τιμαὶ καὶ τὰ τῶν μόχθων ἑπαθλα. Οἱ δὲ δυστυχεῖς διδάσκαλοι τῶν κομποπόλεων καὶ χωρίων, οἱ « παιδαγωγοί », οἱ « τῶν ἱερῶν γραμμάτων » ἐστεροῦντο κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς εὐτυχίας ταύτης.

Ὁμολογῶ ὅτι ἐν γένει περὶ τῆς τύχης αὐτῶν οὐδέποτε ἐμερίμνησεν ἡ Ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως, συνεπῶς δ' οὔτε κοινότης τις. Οὔτε μικρὸν εὐπρεπὲς οἶκημα ἐκέκτητο ὁ δυστυχὴς διδάσκαλος· ὁ δὲ πρόκριτος ἠγγόει ὅτι τὸ παμπάλαιον οἰκοδόμημα τῆς σχολῆς ἦν κίνδυνος ἀπειλῶν καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ σὺν τῷ διδασκάλῳ. Μῆτε αἱ προέχουσαι καὶ προκαθήμεναι τῶν λοιπῶν κοινότητες ἐσκέψαντό τι τοιοῦτο. Πρὸ τριακοσίων ἐτῶν καὶ πλεόν ἢ παρὰ τὸ πατριαρχεῖον, ὑπὸ τὸν ναὸν τῆς Παμκακάριστον, σχολὴ τῶν ἐλλληνικῶν ἐλειτούργει ὑπὸ τὸν διδασκάλον Μανουὴλ τὸν Μαλαξὸν ἐντὸς οἰκίας ἀθλίας καὶ μικρᾶς· πρὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος οἱ διδάσκαλοι καὶ μαθηταὶ τῆς πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας ἐκινδύνευον περὶ τὴν ἰδίαν ζωὴν καὶ σχεδὸν ἠρνοῦντο ἵνα μεταβῶσιν ἐν τῇ τῆς σχολῆς οἰκοδομῇ « μηκέτι θαρρεῖν, λέγοντες, τὴν εἰσδοκὴν τοῦ φροντιστηρίου ὁσονοῦν πρὸς πτώσιν ὠδίνοντας ». Ἄλλ' ὅσας ὑφίστατο κακουχίας ὁ πολὺς Νεόφυτος ὁ Κανδοκαλυβίτης ἐν Ἀγίῳ Ὁρει διδασκὼν καὶ ἀναγκαζόμενος ὁ ἀλήστου μνήμης συγγραφεὺς καὶ διδάσκαλος ἐκεῖνος ἵνα μένῃ, ἐν ὥρᾳ χειμῶνος ἐν οἰκίᾳ πάντῃ πρὸς παραχειμασίαν ἀνευθέτῳ, δίκην κοχλίου καθ' ἑαυτὸν συστρεφόμενος, ἐνελοῦμενος πρὸς τὸ νυκτερινὸν ψύχος καὶ πρὸς τὸ ἐπισυμβαῖνον ἀνεμόδροχον! διὰ θυρίδων πάντῃ ἀναπεπταμένων ἀνεμόδροχιζόμενος! ὥς γράφει. Εἰ δὲ Κωνσταντινουπόλιν καὶ Ἀγίον Ὅρος ἐστέγαζον φιλομαθεῖς μαθητὰς καὶ διδασκάλους ἐπιστήμους ἐντὸς παλαιῶν οἰκῶν καλαμοσκεπῶν, τίνες οἰκοδομὰς ἄρα γε τοῖς διδασκάλοις αὐτῶν ἐχορήγουν πτωχαὶ κοινότητες καὶ κομποπόλεις; Ὑπὸ τοιαύτας ἀχυροφράκτους καλύβας οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι εἰργάζοντο μετὰ ζήλου μὲν, ἐν γνώσει δὲ τῆς ἀναμενούσης αὐτοὺς τύχης, ἥτις τοῖς πλεῖστοις μὲν ὑπέβαινον ἑαυτὴν δυσμενῇ, θλιβεράν δὲ εἰς τινὰς. Καὶ σάρος ὁ Δαπόντες ἀναφέρει ὅτι Ἰάκωβος Μάνας ὁ Ἀργεῖος, ἀρχιδιδάσκαλος καὶ αὐτὸς τῆς πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας, ἀπώλεσε κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς ἔτη τὴν ὄρασιν, ὁ δὲ ἐκ τῶν διδασκάλων αὐτῆς Δασκαλάκης, μικρῷ τοῦ Ἰακώβου μεταγενέστερος, διήγαγε τὸ ἔσχατον τοῦ βίου ὁ ταλαίπωρος παραφρονῶν. Ἐν τούτοις ἀριθμοῦμεν καὶ ἑτέρους ἐν τέλει τοῦ βίου παράφρονας, ἐπαίτας, μετὰ μακρὰν ἐργασίαν· οὗτοι δὲ ἦσαν οὐχὶ διδασκαλοὶ μόνον, ἀλλ' ἄνδρες ἀσχιολοῦμενοι εἰς τὰ γράμματα.

Ὑπὲρ τῶν πηρωθέντων τὰς ὀφείας ἢ τὸν νοῦν, ὑπὲρ τῶν ἐπαιτούντων τὸν ἐπιούσιον ἐνεκα σωματικῆς ἀνικανότητος τὸ γένος διατηροῦν ἐνιαχοῦ φι-

λάνθρωπικά καθιδρύματα περιττὸν ἐθεώρει ἵνα μεριμνήσῃ εἰδικῶς περὶ διδασκάλων καὶ λογίων, ἐκεῖ καὶ τούτους ἀφῆνον ἵνα καθιζάνωσι μετὰ τῆς ἐσχάτης κοινωνικῆς ὑποστάσεως. Πρόνοιά τις περὶ καθιερώσεως ἐπαρκῶν μισθοδοσιῶν ἀναφέρεται μόλις μετὰ τὸ 1830. Διὰ σοβαρῶν ἐγκυκλίων πατριαρχικῶν καὶ συνοδικῶν ἐπιβάλλονται τοῖς διδασκάλοις (τοῖς ὑπὸ τὸν οἰκουμένικόν πατριαρχικὸν θρόνον) ὑποχρεώσεις, ὁρίζονται καθήκοντα πολλὰ τῇ τάξει τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες πλεόν πάσης ἄλλης ἐπαγγελίας ἐν τῇ κοινῇ καὶ τάξεως ἐπετέλεσαν τὸ καθήκον αὐτῶν· περὶ δὲ ἐπαρκοῦς ἀμοιβῆς τῶν κοπιώντων, περὶ καθορισμοῦ μισθοδοσιῶν ἀνεκτῶν, περὶ χωρισμοῦ δύο καὶ τριῶν ἐπαγγελμάτων ἠνωμένων ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ διδασκάλου, οἷον παιδαγωγοῦ καὶ ψάλτου καὶ ἅμα ἱατροῦ¹—πτυχιούχου—δικέως οὐδεμία. Ἀνάγνωτε τὴν ἐγκύκλιον τοῦ μακαρίου Γρηγορίου Σ' τοῦ ἀπὸ Σερρών, τῷ 1836· ἀναφέρει ὅτι «διδάσκαλοι διεφθαρμένοι καὶ κατὰ τὴν θρησκείαν καὶ κατὰ τὰ ἦθη, βιβλία πλήρη αἰρέσεων κλπ. . . . καταπληγόνουσι τὴν ψυχὴν μας»· συνίστησι Κεντρικὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἐπιτροπὴν, εἰς ἣν ἀνατίθῃσι καὶ τὴν ἐποπτείαν ἐπὶ τῶν σχολείων, ἐπιβάλλει τὴν ἐποπτείαν ταύτην εἰς τὸν ἱεροκήρυκα Εὐσέβιον τὸν Πανῶν· διατάττει τὴν καταδίωξιν τῶν διεφθαρμένων διδασκάλων, ὧν πολλοὺς ὁ αἰμὴνιστος ἀνὴρ, ὁ τελευταῖος οὗτος ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν ἀντιπρόσωπος τοῦ αὐστηροτάτου περὶ τὰ τοιαῦτα βυζαντινισμοῦ, ἠνάγκαζε ἵνα ἀναβαίνωσιν ἐπὶ τοῦ ἁμβωνος τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ ὅπως ἀναθεματίζωσιν ἀπ' αὐτοῦ τὴν καίρειον τερθρείαν· καὶ μόνη φροντίς, ἣν εὐδοκεῖ ἵνα λάβῃ περὶ διδασκάλων δοκίμων καὶ τὸ καθήκον ἐκπληροῦντων ἐστὶν ὅτι καθορίζει «οὐδεὶς τῶν ἐν ἀπάσαις ταῖς ἐνορίαις ἐφόρων νὰ μὴ δύναται νὰ ἐξώσῃ διδασκαλὸν τινα ἀνευ τῆς γνώμης, εἰδήσεως, καὶ ἀδείας τοῦ ἐξονομασθέντος γενικοῦ ἐφόρου». Πολλοὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Γρηγορίου Σ' τέως ἐν χειρογράφοις κείμεναι καὶ πρὸς πολλοὺς ἀρχιερεῖς ἀποτεινόμεναι διατάττουσι τὴν παῦσιν, τὴν ἀποβολὴν, τὸν ἐξοστρακισμόν διδασκάλων διεφθαρμένων, ἥτοι καταγγελλομένων ὅτι φρονοῦσι τὰ τοῦ Θεοφίλου Καίρη· τίς ὅμως ἀπόφασις αὐτοῦ καὶ τίς ἐγκύκλιος ὁρίζει τίς μὲν ἡ τῶν εὐσεβῶν καὶ δοκίμων διδασκάλων ἀμοιβή, τίς δὲ μέρμυρα ληφθήσεται περὶ τῆς ἀναπαύσεως αὐτῶν κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἡλικίας, καθ' ὃν ἀνίκανοι ἦθελον ἀποβῇ πρὸς διδασκαλίαν;

Ἐκτοτε παρέρχεται μία δεκαετία. Ἀνθίμος ΣΤ' ὁ Κουταλινὸς συντάττει Κανονισμούς, Ἐγκυκλίους, διατάξεις περὶ σχολείων ἀλληλοδιδασκτικῶν καὶ ἐλληνικῶν, ἐκφράζει τὴν χαρὰν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ αὐξήσει τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν, καὶ συνίστησι τὴν καταδίκην τῶν ὑπὸ βιβλικῶν Ἐταιριῶν ἐκδιδόμενων τῷ Πατριαρχεῖον καταδικάζει μετὰ πατρικοῦ ἄλγους τὴν ἀμέλειαν τῶν διδασκάλων ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Καλλιγραφίας καὶ τῶν Ἑλληνικῶν, ἥς ἐνεκα «συμβαίνει ἵνα ἀνέρχωνται εἰς τὰ ἐλληνικὰ σχολεῖα οἱ ἐλληνόπαιδες, καὶ ἵνα μὴ γνωρίζωσι ἵνα ἀναγινώσκωσι τῶν Ἑλλήνων τὰ γράμματα»—χωρὶς ἵνα δυνηθῇ ἵνα προῖδῃ ὅτι τὸ μέρος τοῦτο τῆς ἐγκυκλίου

1) Ὁ τοιοῦτος συνδυασμὸς ἀναζήτῃ νῦν ἐν Πύργῳ τῆς μητροπόλεως Δέρκων, πρὸς εὐχέλαιαν τῆς συγχρόνου γενεᾶς!

καὶ σήμερον ἠδύνατο ἵνα μετατυπωθῇ—Καὶ τῶν μὲν καλῶν ἐκείνων διατάξεων, καὶ τῶν νοθεσιῶν τοῦ Γρηγορίου, καὶ τοῦ ἔργου τῶν παλαιότερων πατριαρχῶν ἐν τῇ συντάξει τῶν θεσμῶν τῆς παρ' ἡμῖν παιδεύσεως ἄλλοτε γενήσεται μακρὰ μνεία· περὶ δὲ μισθῶν καὶ συντάξεων διδασκάλων ἐγγηρασάντων ἐν τῇ διδασκαλίᾳ οὔτε παρ' Ἀνθίμῳ φροντίς, οὔτε μετὰ τοῦ νῦν· εἰ δὲ τὸ ἰγ' ἄρθρον τοῦ τότε Κανονισμοῦ ὁρίζει ὅτι «οἱ μισθοὶ τῶν ἀλληλοδιδασκάλων θέλουν προσδιορισθῇ, καθ' ὅσον τὰ εἰσοδήματα τῶν συνοικιῶν ἐπιτρέπουσι τοῦτο, ἀξίως τῶν γνώσεων καὶ τῆς φιλοπονίας τῶν», ἡ διάταξις ἐστὶ τοσοῦτον ἐλαστικὴ, ὥστε ἡ νίκη, ἣν ἤρασαν οἱ ἀτυχεῖς διδάσκαλοι μετὰ τετρακοσιετῇ ταλαιπωρίαν ἐστὶν ἀληθῶς καδμεῖα, καθ' ὅσον αἱ γνώσεις καὶ ἡ φιλοπονία αὐτῶν ἠδύναντο ἵνα περιπέσωσιν εἰς τὴν διάκρισιν ἐφόρων μὴ δυναμένων ἐκτιμῆσαι ταύτας, ἥ ἵνα γένωνται γείτονες ταμεῖον σχολικοῦ πενιχροῦ· τοῦτ' αὐτὸ λέγω καὶ περὶ τοῦ ιε' ἁρθρου τοῦ ἐπιβάλλοντος τὴν τακτικὴν ἐν τέλει τοῦ μινὸς ἀπόδοσιν τοῦ μισθοῦ. Δυστυχῶς ὅμως αἱ τοιαῦται διατάξεις οὐ φαίνονται ἐν τῷ Κανονισμῷ τῶν ἐλληνικῶν σχολείων, ὅστις ἐπιβάλλει καθήκοντα τῷ διδασκάλῳ μόνον, οὐχὶ δὲ δικαιώματα. Πολλοὶ Κώδικες ἐκκλησιῶν καὶ σχολείων τῆς χρονικῆς ταύτης περιόδου ζοφερὰν παριστῶσι τὴν ὑλικὴν θέσιν τῶν διδασκάλων, ἰδίᾳ τῶν λεγομένων παιδαγωγῶν. Ἡ μελέτη, ἡ ἀπλὴ τῶν δελτίων αὐτῶν ἀναδιψήσις δεικνύει κατὰ τὸ πλειστότατον, ἂν ἐπιτρέπεται ἡ λέξις, ὅτι τὸν τοιοῦτον διδάσκαλον, οὐχὶ δὲ σπανίως καὶ τοὺς τῶν ἐλληνικῶν σχολείων, μόλις ἐστίτιζον, χορηγοῦντες τοσοῦτον χρήμα μόνον, ὅσον αὐτοὺς ἀποζῆν. Ἐντεῦθεν, περισσεύμα μὲν οὐδαμῶς οὐδέποτε καταλιμπάνει ὁ τόσος γλίσχρος σιτιζόμενος, ἐν δὲ κρισίμοις ὥραις τοῦ βίου καὶ πρὸς τοὺς ἀγγέλους καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τὰς χεῖρας ἐκτείνων οὐκ ἔχει τὸν βοηθοῦντα.

Βεβαίως ὑπῆρχαν διδάσκαλοι τοῦ γένους ἐπιφανεῖς ἐν παρελθούσῃ χρόνῳ εὐνοηθέντες ὑπὸ προσώπων ἰσχυρῶν, ἀλλάξαντες στάδιον δράσεως, ἀντιπρόσωποι, γραμματεῖς, ἀνώτεροι λειτουργοὶ ἡγεμόνων καὶ πατριαρχῶν γενόμενοι, ἢ καταταχθέντες εἰς τὸν κλῆρον καὶ κομμησαντες σπουδαίους μητροπολιτικούς θρόνους. Σέβομαι τὸν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων τούτων πρὸς τοὺς διδασκάλους ἐπιδεικνυόμενον κατὰ τὰς ὥρας τῆς εὐτυχίας σεβασμόν, τὴν ἐκτίμησιν, ἣν ἔτρεφον πρὸς φίλους διδασκάλους ὡς ἐν ἐπιστολαῖς αὐτῶν πρὸς ἐκείνους φαίνεται· ἀλλ' ἐκτίμησις πρὸς τὸν Σεβαστὸν Κυμνήτην, πρὸς τὸν Ἰάκωβον ἢ τὸν Σπαντωνῆν, πρὸς πάντας ἐπὶ τέλους τοὺς διδασκάλους ἔστι τις δι' ἐμὲ τιμὴ κολοβή, τιμὴ λαγαρά, τιμὴ μείουρος, οἰκοδομὴ τερπνὴ χωρὶς στέγης. Οὐδὲ προσέχω ποδῶς εἰς τὴν φροντίδα τῆς κεντρικῆς ἀρχῆς πρὸς προπαρασκευὴν μέλλοντος ἀνεκτοῦ, καὶ οὐχὶ εὐμαροῦς διὰ τὸν διδασκαλόν, οὔτε δύναται τις εὐσυνειδήτως ἵνα μεμψῇ τῆς παρελθούσης γενεᾶς ὡς μὴ τοῦτο σκεψάμενης, ὅποταν ἡμεῖς αὐτοὶ σήμερον οὐ σκεπτόμεθα. Προσέχω μόνον εἰς τὸ παρόν, τὸ δὲ παρόν, εἴπερ εἰσφέρει μισθὸν ἐπαρκῆ τῷ διδασκόντι, ἔστι κεφάλαιον, ἀρκεῖν ὅπως ἔχη μετὰ πολὺν ἢ βραχὺν χρόνον οὗτος τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Καὶ ὅμως, λυπηρὸν εἰπεῖν, οὐδεὶς σκεπτεται, καθὼς οὐτ' ἐ-

οκέφατο περὶ τοῦ παρόντος τούτου. Μὴ πιστεύσῃτε ποτε ὅτι διηγώμεν ἐν πενία τὸ σύνολον τοῦ ἔθνους· εἰδήσεις τινες ὧδε κακεῖδε διεσκορπισμέναι, νυνάθροισόμεναι ποτε ἤθελον ἀποδείξει ὅτι χρῆμα παρ' ἡμῖν ὑπῆρχεν ἀρκετόν, ὅτι κοσμημάτων καὶ ἀμφίων βαρυτιμῶν ἢ ὑπαρξίς ἀποδείκνυσθαι πλοῦτον πολὺν, ὅτι διαρκῶς οἱ ἡμέτεροι πατέρες ἠθροίζον καὶ κατέστρεφον, εἶχον ἐν χερσὶ καὶ μετ' οὐ πολὺ λίψ· καὶ βορρᾶς εἰσφέρων χειμῶνα βαρύτερον ἀπενάρκον τοῖς ἀνθρώπους τούτους, οἵτινες ὅμως ἠδύναντο κατὰ τὸ διαγελῶν ἔαρ· ἡ φροντισδὼς καὶ περὶ παιδευτῶν, ἐνῶ τοσοῦτον ἐφρόντιζον περὶ παιδείας.

Εἶπον καὶ ἐπαναλαμβάνω. Ἀρετῆς ἄθλα δέον μέγιστα· ἡ τὰ θεῶσι καὶ πανταχοῦ, παρ' ἡμῖν δὲ κυρίως, ὅπως καὶ ἄνδρες ἀρίστοι πολιτεύσιν, αὐτὰ δὲ τὰ ἄθλα, εἴπερ ἐφάνη πού τι παρ' ἡμῖν, ἐφάνη σπανιώτερον καὶ τοῦ κομήτου τοῦ Δονάτου. Χορηγῆσατε τὰ ἄθλα ταῦτα. Συντάχῃτε περὶ τὸ κέντρον, ὅπως ἡ κοινὴ συνεργία βελτιώσῃ τὸ μέλλον ἐκάστου διδασκάλου· ἀλλὰ μὴδέ ποτ' ἐπιλανθάνησθε, ἀγαπητοί, ὅτι καὶ πάντες ὑμεῖς ὑπέχετε τὴν εὐθύνην τῆς κακοδιαμονίας, ἥς τὸ φᾶσμα ὅσον φοβεῖται ὁ διδάσκαλος τοσοῦτον ἀδυνατεῖ ἡ ἐξουδετερώσῃ. Μὴ εἰς κριμὰ μοι γένοιτο ἡ μεμψιμοιρία, ἡ μομφή, ἂν θέλῃτε ἡ χαρακτερίσῃτε τοιαύτην. Τὸ Α' ἄρθρον τοῦ Κανονισμοῦ τῆς «Διδασκαλικῆς ἀδελφότητος» ὁρίζει σκοπὸν «τὴν κατὰ τὸ ἐνὸν ὑλικὴν ὑποστήριξιν διδασκάλων ἐνεκα γήρατος ἢ ἄλλης ἀπροόπτου αἰτίας ἐν διαθεσιμότητι διατελούντων καὶ ἀναξιοπαθούντων»· πόσοι δ' ἄρα γε προσῆλθον εἰς ὑλικὴν ὑποστήριξιν τῆς Ἀδελφότητος καὶ πόσα κεφάλαια διατίθῃσι τὸ Ταμιεῖον ὑμῶν πρὸς τὸν ἅγιον τοῦτον, ὃν προτίθεσθε, σκοπὸν; Καὶ πόσοι τῶν διῆθεν ἐργαζομένων εἰργάσθησαν ὧντως; Καὶ μετὰ τὴν ἀπροθυμίαν ταύτην αὐτῶν ἀκριβῶς τῶν ἐχόντων πρὸ παντός ἐτέρου συμφέρον εἰς εὐδόωσιν τῆς Ἀδελφότητος, φαίνομαι βέβαια λίαν αὐστηρὸς ζητῶν εἰς παρελθόντας χρόνους ὅ,τι τῶν φώτων ὁ αἰὼν οὐδαμῶς ἐπετέλεσε παρ' ἡμῖν ἕως σήμερον. Φρονῶ ὅτι εἴπερ ὑπῆρχεν ἐν ἐκείνοις τῆς χρόνους Ἀδελφότητος τοιαύτη ἠδύνατο ἡ ἐπιτευχθῆναι τι καλὸν ἀποτέλεσμα· ἀλλὰ καὶ νῦν ἀρκεῖ τὸ στυγνὸν φᾶσμα τοῦ μέλλοντος ἡ ἐπιβάλην πᾶσιν ὑμῖν τὴν πρὸς τὸ ἔργον τῆς Ἀδελφότητος ταύτης στοργήν, ἵνα μὴ μετὰ πολλὰ ἔτη διάδοχος τις τοῦ ὑμετέρου ἔργου κακίῃ ἀπὸ βήματος ὁμοίου ἐν ἐορτῇ γραμμμάτων τὴν παρ' ἡμῖν ἔλλειψιν ἤλυον καὶ προθυμίας πρὸς ὑποστήριξιν καλοῦ σκοποῦ, κατὰ τοῦτο διαφέρων ἐμοῦ, ὅτι ἐγὼ μὲν λαλῶ τὰς εἰδήσεις ἀρνούμενος ἐξ ἐποχῆς σκοτεινῆς, ὡς συνήθως καλοῦσιν αὐτήν, ἐκεῖνος δὲ λαλήσει περὶ ἐποχῆς φωτός. Εὐχομαι ἡ μὴ μεμψῇ καὶ ἐκεῖνος ἡμῶν, μῆτε ἡ μνησθῇ ἐμὲ, τὸν νομίζοντα ὅτι ἐκ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τῆς διῆθεν οὐ φωτεινῆς οἰκία τις δυνατὸν ἡ χρησιμοποιοθῆναι πρὸς φωτισμὸν ἡμῶν ἐν τῷ ἀπλῆτῳ φωτί, ἐν ᾧ νῦν διαδιούμεν.

Ἐκ τοῦ Α' μέρους τῆς διατριβῆς, σελ. 902, στίχοι 21, ἐξεργήθη τὸ παρὰ πόδας τεμάχιον:

Τὸ κατὰ τὴν πάτριον σύνηθειαν ἐξακριβοῦ Ἰωάννης Λαυρέντιος ὁ Λυδὸς ἐν τῷ «περὶ ἀρχῶν τῆς

ρωμαίων πολιτείας» συγγράμματι, (ἐκδοθεὶς Καρόλου Βενεδίκτου Hase, Παρίσιοι, 1812, σελ. 194, 196, 198—200).

Ὁ Λυδὸς ἦλθεν ἐκ Φιλαδελφείας εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς σπουδὴν ἡκροάσατο τοῦ Ἀγαπίου, μαθητοῦ τοῦ φιλοσόφου Πρόκλου, δηλ. τῆς ἀριστοτελικῆς καὶ τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας (περὶ τοῦ Ἀγαπίου Χριστόδωρος ὁ ποιητὴς ἐν τῇ περὶ τῶν ἀκροατῶν τοῦ μεγάλου Πρόκλου μονοβίβλῳ φησὶν οὕτως

Ἀγάπιος πύματος μὲν, ἀτὰρ πρῶτιστος ἀπάντων).

Τότε Ζωτικὸς ὁ Φιλαδελφεὺς ἦν ἐπαρχὸς τῶν πραιτωρίων ἐπὶ τοῦ Θρακὸς Ἀναστασίου, οὗτος δὲ συνηρίθμηνεν αὐτὸν ἐν τοῖς ταχυγράφοις τῆς ἀρχῆς, ἐν οἷς ἦν κατατεταγμένος ὁ τοῦ Λυδοῦ ἐξαδέλφης Ἀμμιανός· λέγει δ' ὁ Λυδὸς ὅτι πάντες οἱ βοηθοῦντες τῷ ἐπάρχῳ ἔλαμπον ἐπὶ παιδείᾳ. Ἀναστάσιος ὁ Θραξ μαθὼν τὴν περὶ τοὺς λόγους καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἀκάματον ἀσχολίαν τοῦ Λυδοῦ «πρῶτον μὲν ἐγκώμιον εἰπεῖν με (λέγει) πρὸς αὐτὸν κατηξίωσε. . . οὐ γενομένου, καὶ συγγράψαι με τὸν πρὸς Πέρσαν αἰσίμως αὐτῷ χειρισθέντα πόλεμον παρεκελεύσατο»—Γράφων δὲ πρὸς τὸν ἐπαρχὸν ὁ βασιλεὺς τοιοῦτοις ἐκρήσατο ῥήμασιν· «Ἰωάννη τῷ λογιωτάτῳ πολλὴν μὲν σύνισμεν τὴν ἐν λόγοις παιδείαν, τὴν τε ἐν γραμματικῇ ἀκριβείαν, τὴν τε ἐν ποιητικῇ χάριν, καὶ τὴν ἄλλην αὐτοῦ πολυμάθειαν, καὶ ὅπως τὴν ρωμαίων φωνὴν τοῖς ἑαυτοῦ λόποις ἀπέδειξε σεμνοτέραν· καίτοι τῆς στρατείας αὐτῷ τῆς ἐν τοῖς δικαστηρίοις τῆς σῆς ὑπεροχῆς ὀρθῶς φερομένης, ἐλέσθαι μετ' αὐτῆς καὶ τὸν ἐν βιβλίοις ἀσκήσασθαι βίον, καὶ ὅλον ἑαυτὸν ἀναθεῖναι τοῖς λόγοις. Τὸν τοίνυν εἰς τοσοῦτον ἀρετῆς ἀναβάνα ἀ γέγραστον ἀπολιπεῖν ἀνάξιον τῶν ἡμετέρων χρόνων εἶναι κρίναντες, προστάττομεν τῇ σῇ ὑπεροχῇ ἐπιδοῦναι αὐτῷ τοῦ δημοσίου τόδε. Ἴστω δὲ ὁ εἰρημένος σοφώτατος ἀνὴρ, ὡς οὐ μέχριστόν του στήσόμεθα, ἀλλὰ καὶ ἀξιωμασθαι καὶ μείζοντα ἱεραῖς φιλοτιμίαις τιμῆσαι αὐτόν, ἅτοπον ἡγούμενον τοιαύτην εὐγλωττίαν οὕτω μικρᾷ ἀμοιβῇ ἀξιοῦσθαι ἐπαινοῦντες αὐτὸν εἰ καὶ πολλοῖς ἐτέροις τῆς οὐσῆς αὐτῷ μεταδῶν παρασκευῆς». Καὶ ταῦτα μὲν ἡ βασιλικὴ διαταγή· «Τούτοις ἐπιψηφισάμενον—λέγει ὁ Λυδὸς—τοῦ τνικαῦτα τὴν πολιarchίαν ἰθύνοντος, καὶ τόπον διδασκάλους ἀπονενεμμένον ἀφορίσαντός μοι ἐπὶ τῆς Καπετωλίδος αὐλῆς, ἐχόμενος τῆς στρατείας ἐπαίδευν, καὶ μεγαλοφρονεῖν ἐξηγούμεν».

ΜΑΝΟΥΣΙΑ 12. ΓΕΛΕΩΝ.